

קונצפט למכתב ברכה

תרשני, משורר יקר, לערוך אליך, עם יובלך, מכתב ברשות הרבים. ראיתי מידידינו, שאחזו בדרך הזה וכן קראתי מכתבו של אשר ברש ושמעתי מכתבו של ר' בנימין וודאי לי, שאין לבאר אותו דרך בבקשת המצאה ספרותית, שאין בה סוף סוף כל חידוש, אלא בצורך שבנפש לדבר אליך בשיתופה של אוזן הרבים. יפים מכתבי ידידינו, שסקרו בקצרה מפעלותיך, ומכתבי עתה לא בא אלא כתוספת קטנה. לא אומר לדבר בו על מערכת חיך ומעשיך, שכבר ניסיתי לדבר בה, ועוד אנסה לדבר בה. ידעת, שאני מדמה כי יש בידי לפרש דמותך ועשייתך ושאני רואה עצמי כשרוי במריבה עם חשובי מפרשיך, מתוך שאני סבור, כי גיליתי בכ פנים אחרות. ימים רבים פרושה לפני המגילה הזאת, אך לא שירטטתי בה אלא קצות יריעתה וסוף ההמשך לבוא. כמה יסודות שבך טרחתי לפרש וכמה יסודות עודם בסיתומם. עתה אנסה להעיר על יסוד שבך, שלא הבלטתיו עדיין כהלכה והיא התכונה של מחזיר עטרה, של משיב כבוד לפרובינציה נידחת. הדיבור עליה אינו מחייב בדיקת קפלים וחגוים, כולו בשטח הנגלה. אמרתי פרובינציה נידחת ובאמת הוצרכתי לומר פרובינציות נידחות. היתה פרובינציה נידחת בספרותנו, גליציה, אתה השבת כבודה. היו משיבי כבוד לפניך, אבל אתה הגדלת. היתה פרובינציה נידחת בשירת עמנו, הוא סיפור המעשיות, אתה השבת כבודה. היו משיבי כבוד לפניך, אבל אתה הגדלת. היתה פרובינציה נידחת בלשוננו, לשונם של ספרי יראים ודרוש וספרי עם, אתה השבת כבודה. היו משיבי כבוד לפניך, אבל אתה הגדלת. הבה ואדבר בפרובינציות אלה, ביהוד על הפרובינציה הראשונה.

גליציה — מי אינו יודע דרושה גליציה? גולה עוטיה ואבלה, סחופה ועלובה בגלויות היתה. בנים יקרים נולדו לה, אבל היא לא ידעה להיות להם אָם, שכנפי־טיפוחיה פרושות ומגינות עליהם מפני הרוח המשועממת שמסביב, המתשת כוח ואמונה. היא היתה כאָם מסכנה שהעמידה ולדותיה כשאבריהם ונפשם יפים ביותר אך רפויים ביותר ולפי שכנפי חסותה קצרו — היופי נטרד והרפיון גבר. מי שלא עקר עצמו מתוך קרקע־גידול אומללה זו, שידעה ללדת את הטוב ואת היפה אך לא ידעה לקיימם — סופו כמישה. כוכבים נידחים בפרובינציה זו לא היו כגילויים רחוקים; הם, אם קטנים אם

גדולים, היו בה כסדר־היום. תולדות הכוחות, שלא ברחו מתוכה בעוד מועד, כהיסטוריה של התחלות, כהיסטוריה של דברי־הבטחה, שאחריתם נכזבה או לא באה כל עיקר. באמצע הדרך, בעצם ההליכה המעודדה באה, כבמפתיע, אֶזֶל־היד — הפרח נבל מתוך עצמו, וכלא היה. המעלעל בדפים צהובים מוצא את הקינה לגורל המר הזה בכמה לשונות וגילגולי לשונות. אִי שם בגילויני כתב־עת יעמוד יצחק אבן מבוריסלב ויבכה כלשון הכתוב: בני יצאוני ואינם. ובאמת, היה מקום לקינה כפולה — גוזלי נשרים שיצאו הניחו את הקן בשממתו, גוזלי־נשרים שלא יצאו נתמרטו עד מהרה נוצות הפאָר באגפיהם ושכחו דרך נשר בשמים. נמצא היוצאים, אפילו הם משמימים קנם, ניצולים, הם ומעופם, לכלל עמנו. עתים אעביר לפני עיני אלה מבני הפרובינציה הזו, שיצאו מתוכה ולא נאכלו בשממונה והצילו את עצמם לעצמם ולכולנו ואני מברך בלבי מזלם או חושם שמילטם בעוד מועד. ובכללם בולטת לפני ביחוד דמותך, דמותו של הנער בן השמונה עשרה, שגמר בנפשו להניח עירו וארצו וללכת. ואם גדולה עצם־ההליכה גדול ממנה כיוונה. היו שהלכו למערב הקרוב והרחוק, אתה הלכת לארץ־ישראל. בזה נתגלתה הנקודה הקורנת ביותר במזלך או בחושך. אף לך ארב המערב וכתחנת־הכרעה נראית לי אותה סצינה קטנה בדרכך, דרכך לארצנו, כשנודמנת עם שארך ובן עירך, שעלה לגדולה יתירה, הוא החכם המופלא דוד צבי מילר והוא מבקש לעכבך וכמרמוז לך לפתחי־גדולה בבירת־הדונאו. איני יודע מה טעמים ונימוקים היו בפיו של אותו חכם זקן, שהיה גם פרופיסור גם דיקן באוניברסיטה המהוללה. אפשר הירחר בעצבות על הנתיבה שאתה משתוקק לה — נתיבת סופר עברי ולא נראתה לו כקרירה מחייכת. אפשר זכר אחריתו של ידידו פרץ סמולנסקין, שפלט בעניו את ריאותיו במיראן, אפשר הרחיק ועמדה לפניו דמותו של מאיר לטריס לעת זקנתו והוא ניצב כפוף בשער והצילינדר שלו פשוט לנדבת עוברים־ושבים. אפשר ביקש להצילך מנתיבה שנראתה לו נלוזה. ואפשר ואתה, עלם מבויש ונבוך, לא ידעת לערוך דברי תשובות, טענות שכנגד, כתיקונך, אבל חושך לא הכזיבך — עמדת וברחת. כחיה עומדת לפני אותה סצינה כפי שקלטתיה מקטעי סיפוריך: אתה, הצעיר, כיורד בדהרה במדרגות, כנמלט על נפשך, כורך שתי מדרגות בקפיצה אחת, והוא, ההופראט הישיש, אחר־יך וכל הפצו לעכבך. זה מקרוב, כשקראתי מה עלתה לזרעו שסופם שמד וסוף סופם כגורל בנו, אדוני נייאָה פרייאָה פראָסה שקיפח בידיו את חייו — חזרה לפני אותה סצינה על המדרגות. רוח טובה שלחשה לך להניח מימי סטריפא היא שלחשה לך להניח מימי דונאו וללכת באשר יודו גלים אחרים, גלי הירדן.

ודאי, חוש נכון שהיה בך היה לך כמלאך הטוב, כי הרוח שמסביבך

לא היה בה לעודדך לגלות בך את שגנוז בך. כשעלית על חופה של יפו לא היתה מלתחתך טעונה ביותר אבל נפשך היתה טעונה ביותר. דברים שבכתב שפירסמת, אני מנסה להעבירם אחד אחד לפני עיני, כדרך שהתחקיתי עליהם לפני כמה שנים, בבקשי להכיר את פרי ביכוריך, ראשית מצעדיך, והריהם לפני, למן איזה מעשי חרוזות וסיפורים קטנים, שהרבה יש בהם שאפשר לראותו כרמזים לסגולותיך, אבל העיקר אין בהם — מה שנקרא ציפורן הארי. הפכתי בצרור הביכורים והפכתי בו ואמרתי בלבי: אם נמצאו בקוראיהם ששיערו מתוכם ולפיהם את הכשרון, מבעלי הניחוש היו, אבל אם נמצאו גם כאלה ששיערו מתוכם ולפיהם את הסגולה, את הגדולה, מבעלי נבואה היו. לא אדע, אם היו בעלי נבואה כזאת, אבל אם היו, חוששני ששימשו באספקלריה כהה. בתוך האגרת שבכתב של אשר ברש אני מוצא תיאור נאה לאותה מסיבה בביתו של א. מ. ליפשיץ בלבוב, שבאת אליה בדרכך לארצנו, וקראת בה מדבריך ומתוך התיאור נרמזת הרגשה, שמכלל ניחוש היא יוצאת ולכלל נבואה אינה נכנסת. אך ניכר שהיתה זו הרגשה סתומה ביותר, שכן נאמנים עלי דברי ר' בנימין, באגרתו־שבע־ל־פה — כשהוא מספר בעליותיך המפליאות, וכל אחת ואחת הוא מסיים בשאלה של תמיהה: מי מילל, מי פילל? על כן אומר, שאף אם היו פירוריי־מילול ושביי־פילול לא היה בהם לגלות הלוט מעל הצפוי, אילולא דאיתו של הממלל האחד והמפלל האחד, דאיתך את ה. דומה, כגחלת הגנוזה באפר כן זהרה אותה הודאות מאחורי כל עמידתך, עמידת עלם נבוך ומבויש, והיא סמכתך. משנצטרפה לה אהדת מוקירים, נתחסנה ונתגלתה גילוי אחר גילוי.

משערני, כי לא קלים היו הימים משהוטלת לאוירה של יפו וחבורת סופריה, עסקניה ומוריה. כאן שלטה מאנטליות אחרת, כאן היה אויר אחר. אפילו במולדת. שזרועות יושביה המעטים פשוטות בשמחה לכל אח השב לביתו, לא קלה הנשימה לכל גל וגל ירוק. כל שכן אם הוא בא מתחום־המיעוט. ואתה באת מתחום המיעוט, מתחום המיעוט הנלעג, לתחום הרוב, הרוב הנערץ. באת ממדינה שהפירמה שלה לא היתה משוכחת ביותר. באת ממדינה שבניה התרגלו לכך, שיהיו מבוטלים בעיני אחרים ומתבטלים בעיני עצמם. נאמר במליצת דורנו: באת מאיזור של הרגשת פחיתות הערך. מדרכו של הרוב שהוא מתרגל לראות את המנטליות שלו כמנטליות אחת וכוללת. כל שכן כשבא לתוכו מי מתחום המיעוט הנלעג. משערני, כיצד היו מבטאים את עצם המלה: גליציה. הרי, בעצם, טורחים לבטאה כך גם עתה. אני רואה את שירבוב השפתים ואת בליחת העינים. זו תנועת שפתים ועינים, שביטויה על כל פנים אינו מורה על רחש של יותרת כבוד. דרך הלצה הייתי אומר,

כי זו תנועה של בוטחים, שלא בלבד עיקרי־ערכים שבנפשם ובידם אלא אפילו חיתוך הדיבור (שאין בו האי־האי המצוי בדיבורם של בני גליציה), ואולי אפילו הרובאשקה הם מסיני. לא קל להיאבק בביטחה זו ובעצם כל גל ירוק נאבק בה — שלשום עולי פולין, היום עולי אשכנז. ומפה לאון: לא קל להיאבק, שהרי מאחר שניטול את עוקצי האפקט מעצם ההערכה על גליציה נודה כי היתה זו הערכה כדקדוקו של דין. אמת, היא היתה לפי החשבון הנגלה המביא במנין את שנכנס בעין לממגורה, היא לא היתה לפי החשבון הנסתר המביא במנין את שהיכה השדפון. אמת, החשבון הנסתר ידע על רוב הגרעינים המלאים, הבריאים, שלפי כוחם הפנימי עשויים היו להזהיב קמה בסאסאות שבלים כבודות־ברכה, אך מסגרת גידולם השחונה היתה בהם לגמדם, אולם החשבון הנסתר לא תשורו עין זר. ואתה נטלת גרעין כזה, גרעינך, עקרתו מגזירת־גידולו השחונה והראית מה עלום בפנימיותו, וברעוש עתה פריך לתפארת־כולנו, אני שומע ברעש איוושות־לואי של כוחות רבים, שנשתקעו במאפליה וגאולתך גאולתם, גאולתה של גולה אחת.

נבוא חשבון, מעט חשבון. נצטמצם רק בסביבת השנה, שבה נתפרסמו „עגונות“. מעל דפי עתונים, פה ושם, דברי הערכה על פינת־הספרות, פינת ספרותנו בגליציה, המשמיעים — מבניה ומשאינם בניה. בכללם גם מי שישב בה וראה אותה מקרוב על רחשה ועל הליכותיה. י. ח. ברנר. דבריו קשים ביותר והפרובינציה הזאת יוצאת מלפני עטו כמעט בסיטונות כארץ מלחה. ההגדרה היא בערך: ביצה גליציאית. יש בזה דברים שנדפסו ב„רשפים“ ונמצא להם משיב ב„יידישער ארבייטער“. כמה טיפוסית תשובה זו, תשובת נפגע, מגורה. כותבה ריתחתו מעבירתו על מידתו והוא מדבר על גסות צינית, חוסר טעם, מניה משוק הדגים בוילנה או מלפני בית הכנסת בלבוב. הוא אפילו מפליג ומדבר על סופר מוכשר־למחצה ועל בנליות. זה הוא נוסחו של הנתפס לצערו ולוקה בעמעום־ראייה. כי כמה סמיות עינים היתה כאן בדבריו של אותו משיב יכול היה לראות לאחר שנים מועטות. הכוונה לימים, כשנתפרסמו המשכי „והיה העקוב למישור“ וקוראיו עיניהם אורות לגילוי החדש הזה שנתגלה בעולם הסיפור שלנו. אז נמצא מי ששקד על כינוסם של המשכים בספר, בכור ספריך, והוא — י. ח. ברנר. הוא, שנעגם לראות שממת־גליציה וחרק שיניו בזעם, במיאוס, הוא־הוא שצהל לראות את אדמת־המלחה והנה פינה בה כגן אלוהים ובתוכו עץ רענן ופריה, פריך, הדר. מה יפה וסמלית טירחתו של משורר ההתלבטות בבכור־ספריך, מה יפה וסמלית עזרתו להשיב כבודה של פרובינציה עלובה בגיאוגרפיה, היא אדמת גליציה, ולהשיב כבודה של פרובינציה מזולזלת בספרות, היא אדמת סיפורי המעשיות. לא טוב מאותו משיב, המלא הרגשת פגיעה. היה דרכו של „המצפה“

בקראקא. שמתוך ששילם מידת־ביטול כנגד מידת־ביטול התחכם לפרש מומים כיתרונות. אלה היו קצות הגבה ובאמצע — חפירות הגנה. סניגוריה. ומה היה לשונה של אותה סניגוריה? היא ידעה: המדבר על סופרים עברים בגליציה די לראות מבטו, שמעורבים בו רגשי־בוז ורגשי־רחמים, כדי להבין שהאסוציאציה הסמוכה ביותר מעלה את הכינויים: בטלנים, בדחנים. הסניגוריה לא הכחישה, שרבים־רבים הם בסופרים האלה שהגדרה כזאת יפה להם. אך היא התחננה שלא לעשות הכללה. תחילה התבצרה בסוללת־העבר, דיברה על קרוכמל ועל ארטור ועל רפאפורט ועל לטריס, ועל פרל ועל מיזיש, ועל שור ועל אחרים. אחר כך צירפה מן החיים כרובין, כברנדשטטר, כזילברבוש, כסמואלי, כאחרים. אמת, ידעה כי אלה, במידה שעודם בקור היצירה שוב אין כתיבתם הולמת את הדרישה המודרנית, הצעירה, שכן סופרי־מעבר הם. שעל כן הראתה על ברנפלה, ניימרק, אהרנפרייז, טהון, ר' בנימין, אברהם בן־יצחק, א. מ. ליפשיץ. הזכירה גם יליד מחוז רחוק כשלמה שילר וצעירים כאברהם לבנסראט ומתחילים כאשר ברש. אך נעימת ההגנה נתגברה וניתן בה יתר ביטחה, כשנשלב במערכת השמות שמך. אחד הסניגורים האלה, שחתם שמו בפסידונים ואיני ידוע מי מסתתר מאחוריו¹, גילה מידת־ניחוש יפה בכתבו אז בהכרה עצמית לאמור: גם ש"י עגנון, שב"העומר" האחרון נדפסה עבודה שלו בשם "עגנות", המפתעת לא בלבד במידה העשירה של שירה אמיתית אלא בצורה המקורית, שאין מצוי בה אפילו שיוור של מסורת ספרותית, הוא ש"י טשאטשקיס, גליצאי ("ייד. ארבייטער", 1909, גל. 14). משנשלב וחזר ונשלב שמך פסקה הסניגוריה, פסקה פחיתות הערך כעובדה וכהרגשה. היו לפניך, היו לאחריך, אך אתה שגילית מאור שבך, מאור של גולה והנה היא מאור ישראל כולו.

יפה אמר אותו סניגור, כשהגדיר אגב אורח את דרכך: מקוריות בלא שיוור של מסורת ספרותית. קודם שגילית את עצמך לעצמך ולאחרים, ראו דבריך אור באותה בימה, שנראתה כסמל הבטלנות הגליצאית, על דפי "המצפה". פירסום מעל הדפים האלה לא היה רקומנדציה יציבה ביותר. היתה זו אכסניה, שכאלו חרדה לקיים עצמה כיורשת "המבשר". ספרותנו עלתה על מסילות גדולות, כמתכונת המתוקנים שבהם, הסיפור והשירה מעפילים ואילו פה, בכתלי־האכסניה, לא תחול תמורה. פה יושבים ומאכלים את מעט האויר הדלול והדחוס של הבית אטום־החלונות. הה, מסכנים אלה לא ידעו, כי המבקש לקיים עצמו באויר־הבית, לא די לו בכוחה של מורשת מעלת־

¹ לימים נודע לי כי בעל המאמר ב"ידישער ארבייטער" — שחתמתו מאן דהו — הוא כאיר הניש.

גירה, הוא מחוייב במהפכה. ואת המהפכה חולל באמת אחד מבאי האכסניה, צעיר החבורה, את המהפכה חוללת אתה. כי צד להעלות דבר-יצירה והוא כולו מבית, כולו מקור, אינו נעזר במכריע לא בדוגמה, ולא בתבנית, אלא יונק מיסודו שלו ועם זאת הוא על הרמה של אמנות כמתוקנים שבהם — זה היה התפקיד ואתה קיימתו בדרך השלימות, לא חששת ממשב-אזר וסלסול-רוח מקרוב ומרחוק, מנטפייגשם ופניניטל הנישאים מחלל אחר, גרעינך ספגם, עיכלם ונמזגו בשלך כשלך. עוד דור רחוק יתמה על העזתך — לעדור בשלך, כשהכל שלנו: השדה, משך הזרע, כלי העבודה ודרך העבודה. והעיקר, כתום עבודתך רואים הכל: שדה היא המשולבה יפה יפה בשדות-הספרויות של העמים.

בנקודות המפנה של הערכת עצמנו אתה מן הנקודות הקיצוניות — רבים שנתנו עמל-נפשם והגות-רוחם להחזיר לנו הרגשת הכבוד לעצמנו, הרגשת ההוקרה שלנו לשלנו. מתכסיסי הדיאלקטיקה היא, שאפילו המקטרגים על אפיינו, אלה מוכיחינו העזים, שהצליפו על גבנו שוט הלעג והסטירה ביסוד הביקורת העצמית ואף עד מידת מזוכיסמוס הגיעו, לא נתכוונו אלא לאשש בנו אותה הרגשת הכבוד. עובדת הפחיתות שלנו, הכרת הפחיתות שבנו היא שאילצתם לעלות על אותו הדרך שגחלתו הנסתרת אהבה ואמונה ואפרו הנראה שנאה וכפירה. אתה, דרכך אחרת — היא מעבר לביטול ולהתבטלות, פתיחתה וסיומה הרגשה מלאה של ערך עצמי. על כן זכית לעשות את הערכים העצמיים ביותר, שאינם שאולים דרך הקפה או דרך חיקוי או דרך כיבוש מאחרים — ערכי מסורת, ערכי אגדה, ערכי הוי וערכי לשון — כלי ביטוי לאמנות שהיא כצבת בצבת עשויה, וככל שהיא עצמיית יותר, היא גם מקפת יותר, כוללת יותר, ככל שהיא משלנו יותר היא של כל העולם יותר. אלה הערכים, שהרצים הזרזים מאחורי כרכרת אירופה ואפנותיה, ראום בטלים ומבוטלים, אתה נטלתם ועיליתם למעלה למשכיל ועשיתם כלי-יצירה. עצם יצירה ופסגתה. אבן מאסו רוב בונים אתה עשיתה ראש-פינה.

לא הכל הבינו יקר ערכה של האבן הזאת. היה, כידוע לך, שראו את אבןך והטילו כנגדה אבן אחרת. עיקמו חוטמם ואמרו: סטיליזציה. זו היתה אותה האבן המפורסמת שאומרים עליה, שמשטהילה המטיל בגן שוב לא יוציאוה עשרה חכמים. אדם מסתת בחמרים של יצירת עם להעלות למעלת האמנות ודרך סיתותו מכוחו שלו עצמו ובכוחו שלו עצמו ואין לפניו אלא תבניות פרימיטיביות והוא בחינת בורא דיבורים לפי גמגומים, בורא אורות לפי צללים שקדמו להם, והללו אומרים סטיליזציה שהיא העתקה של תבנית שלמה וקודמת. ומראה מבדח הוא לראות בכללם אותו סוג שהם, כנשים

החוששות שמא יאחרו מודה מן המודות, בהולים על כל אפנה חדשה באירופה ומזדרזים לעשות כמותה, בין שיש לה שורש בנפשם ובמציאותם ובין שאין לה שורש בנפשם ובמציאותם.

לפני שנים עשיתי בעירך, שוטטתי ברחובותיה, וכשעמדתי במעלה הגבעה הסמוכה לה ראיתיה לפני כעיר מצער וסרט הכסף של נהר הסטריפא מקיפה. הייתי כתמה: כולי האי? היתה זו, בעצם, תמיהה נואלת, כדרך התמיהה הניזונית ממראה-קליפה ואינה ניזונית ממראה-תוך. כן, כולי האי — למי שכל אבן ואבן בכתלים הרעועים האלה מדובבת תעלומת הויה ושירה, סוד נפש וקורות. דבר נאה שמעתי מידידי דניאל לייבל משמו של איצי מאיר ווייסנברג שהלך לפני ימים מעטים לעולמו. פעם אחת בקיש להבין את שומעיו אמנות מהי ולפי שנתקשה בהגדרות נעזר בדרך משל. סיפר מעשה מימי ילדותו כשנסע בעגלה גדושה רוב נוסעים וסחורה. מיושב בקרן זוית היה כדחוק בין דופן העגלה ובין כלי-זכוכית גדול הנתון במקלעת-קנים. מקלעת זו היה בה קרע קטן ונשקף קטע הזכוכית הירוקה. הסתכל הילד בקטע הזה וראה בו צבא מראות — את העגלה, יושביה, את השדות הדוהרים לצדדיה, את הרקיע הדוהר מעליה, ראה כל אלה על כל חליפות חזונם. סיים: ראייה זו היא היא האמנות. כאותו קטע הזכוכית במקלעת הקנים היתה עיר מולדתך, שראיתיה ממעלה הר הפידור — אך לי היתה כשבריר-זכוכית אטומה ולך כאספקלריה מאירה, שאפילו שיעורה זרת משתקפים בה כל מאורי עולם ומראותיו. אתה ראית והראית בביתך ומביתך את העולם והיא גדולתך. ושוב עולה לפני מראה עירך כאשר ראיתיה בעיני וכאשר הראיתני בעיניך והבנתי הבנה נוספת את דברי המשורר: כי אך לשוא ישוטט יתע בן המלך ויחפש ביערות עד, בציות חול ובקרקע ימים את בת המלכה האובדת, וחמדה גנוזה זו בזהרה הגדול הלא היא כמוסה עמה פה במעמקיה — בלב הבריכה הנרדמת.

הכוח להראות אותה חמדה גנוזה שהיא סמוכה ביותר הצריך תכונה שאינה מצויה, היא תכונת הגבורה. אכן, הכוח שהיה בך להשמע לך עצמך, שלא להפתות ושלא לסטות ממה שנגלה לך כסוד דרכך וסוד תעודתך, ואפילו כשגברו הפיתויים לא היתה סטייתך אלא כהרף עין, הוא כוח ביסוד הגבורה. בשם מה לא טענו כנגדך? בשם הטבעיות שנראתה למקטרגיך כדמות לשונם, תצבורת של מלים בודדות שחיבורה שאול, והלחמתה כתרגום, מערכת ברגים מיכנית, ולא כדמות לשונך שהיא מזיגה של ניבים, תמונות, אוצר צירופים ואסוציאציות, מקור, מערכת אברים אורגנית; טענו בשם סערת החיים ומתיחותם האקטואלית החסרות מספרך ואמרו מעשי ידינו, עצם הויתנו, טובעים בים ואתה אומר שירה, העולם ועולמו של ישראל בכללו שוקע בדם

ודמע וקול כליה וקול תחיה משמשים בערבוב ואתה יושב ורוקם במתינות פרוכיות. ולא ידעו מקטרגיך אלה, כי מתוך שהם מורגלים לחישובים שאינם למעלה מלוח הכפל של דרדקי, סמויה מהם אפשרות ההכרה, כי מפעלך הורתו מתוך בעיות החיים האקטואליות, הייתי אומר מתוך בעיית החיים האקטואלית והמרכזית ביותר, היא הבעייה: כיצד נקיים בנו את התודעה שאין אנו אבק אדם, מקרה, אלא האמצע, החי והפעיל, שבין אפרורית שורש וירק צמרת ושאינו מקפח בדרכו, דרך טלטול ותעיייה לתכלית, את זכר מוצאו וגידולו. זו הבעייה המרכזית ביותר ולה נתונה התמצית התוכיית של מאמצי היוצר, יוצר הדמויות, יקר מאמציך.

מבהיק משל רחוק, וככל משל הוא על דרך הדרוש הנודע על נוח בדורותיו. הוא המשל: הבית חרב, שועלים יהלכו בו, העם גולה ובוכה על נהרות בבל, רתוקות ועוני, חרפה ומצוקות, אילולא תקותם ואבדו. והנה הנה יושב אחד וכאילו מדיר עצמו משמוע את מצוקת השעה ובמתינות הוא חורז אות לאות, רושם מסורה וטעמיה ותגיה; הנה הנה הוא מהלך בפלטר מלכו ואינו גורע עינו מכלי המקדש. האמנם אין הוא, מורם מעם, יודע תפקיד אקטואלי יותר במתיחות ימיו מיריעת גויל וכלי קודש? אני רואה את פני המקטרגים, אני שומע את השאלה: מה הוא, בעצם, חושב? אך מתון מתון, הנה עומדים מתי מעט על רגליהם ועולים לירושלים החרבה, בין היום למחר יתעוררו ויתקנו הפוצות ויבנו הבית על מכוננו. או אז הכל יראו, כי מי ששמר יריעת גויל וכלי קודש קיים גם הוא תפקיד אקטואלי. אף המקטרגים אילולא בושו היו מודים: האקטואלי בתפקידים.

סיימתי ולא סיימתי. עמוקה הבאר וכלי השאיבה בידי מועט. עוד נשוב ונשאב לששון.

[כ"ט אב תרצ"ח]